

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2023. gada 23. februārī

lietā Nr. 2022-03-01

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aldis Laviņš, tiesneši Irēna Kucina, Gunārs Kusiņš, Jānis Neimanis, Artūrs Kučs un Anita Rodiņa, pēc Krievijas Federācijā reģistrētas sabiedrības ar ierobežotu atbildību „VZAIMNIJ KREDIT” konstitucionālās sūdzības, pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, 19.² un 28.¹ pantu, rakstveida procesā 2023. gada 24. janvāra tiesas sēdē izskatīja lietu „Par Civilprocesa likuma 534., 534.¹, 535., 536. un 537. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam”.

Konstatējošā daļa

1. Saeima 1998. gada 14. oktobrī pieņēma Civilprocesa likumu, kas stājās spēkā 1999. gada 1. martā.

Civilprocesa likuma 534., 534.¹, 535., 536. un 537. pants ir ietverts šā likuma 66. nodaļā par Latvijā izveidotas pastāvīgās šķīrējtiesas (turpmāk arī – šķīrējtiesa) nolēmuma izpildi. Civilprocesa likuma 534. pants nosaka kārtību, kādā iesniedzams pieteikums par izpildu raksta izsniegšanu šķīrējtiesas sprieduma piespiedu izpildei. Civilprocesa likuma 534.¹ pants reglamentē šāda pieteikuma nosūtīšanu lietas dalībniekiem. Civilprocesa likuma 535. pants paredz kārtību, kādā pieteikums izlemjams, bet 536. pantā ir noteikti izpildu raksta izsniegšanas šķīrējtiesas sprieduma

piespiedu izpildei atteikuma pamati. Visbeidzot Civilprocesa likuma 537. pants nosaka izpildu raksta izsniegšanas atteikuma tiesiskās sekas.

2. Pieteikuma iesniedzēja – Krievijas Federācijā reģistrēta sabiedrība ar ierobežotu atbildību „VZAIMNIJ KREDIT” (*общество с ограниченной ответственностью „ВЗАИМНЫЙ КРЕДИТ”*; turpmāk – Pieteikuma iesniedzēja) – uzskata, ka Civilprocesa likuma 534., 534.¹, 535., 536. un 537. pants (turpmāk – apstrīdētās normas) neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. panta pirmajam teikumam.

Latvijas Republikā reģistrēta šķīrējtiesa 2019. gada 26. novembrī taisījusi spriedumu, ar kuru uzlikusi Pieteikuma iesniedzējai pienākumu atmaksāt aizdevumu un līgumsodu. Par minēto šķīrējtiesas spriedumu Pieteikuma iesniedzēja uzzinājusi no Krievijas Federācijas tiesu informatīvās sistēmas, kurā bijis publicēts paziņojums, ka Sanktpēterburgas arbitražas tiesā tiks izskatīts jautājums par šķīrējtiesas sprieduma atzīšanu un izpildi Krievijas Federācijā. Tomēr Pieteikuma iesniedzēja norāda, ka tā ar konkrēto kreditoru nekad nav slēgusi nekādus darījumus, tostarp nav slēgusi arī šķīrējtiesas līgumu, un ka konkrētajā šķīrējtiesas procesā konstatējami arī citi procesuāli pārkāpumi.

Pēc Pieteikuma iesniedzējas ieskata, Satversmes 92. panta pirmajā teikumā un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Cilvēktiesību konvencija) 6. pantā ir ietverts valsts pienākums radīt tādu tiesisku mehānismu, ar kuru šķīrējtiesu darbība tiktu kontrolēta. Valsts šo pienākumu neesot izpildījusi, jo tās izveidotajās tiesās neesot iespējams iesniegt pieteikumu par šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu. Tādējādi Pieteikuma iesniedzējai esot liegtas tiesības uz pieeju tiesai.

To, ka Latvijas tiesās nav iespējams prasīt šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu, varētu skaidrot ar centieniem nodrošināt šķīrējtiesas procesa efektivitāti un mazināt vispārējās jurisdikcijas tiesu noslodzi. Tomēr minētās intereses pašas par sevi nevarot kalpot par pamatu tam, lai personai tiesības uz taisnīgu tiesu tiktu atņemtas pēc būtības. Šīs intereses varot aizsargāt ar Pieteikuma iesniedzējas pamattiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Proti, ja šķīrējtiesu spriedumi tiktu pakļauti vispārējās

jurisdikcijas tiesu kontrolei, tad, samazinot Latvijas šķīrējtiesu skaitu, tiktu samazināts arī vispārējās jurisdikcijas tiesu noslodzes pieaugums. Turklāt par vismaz daļēji mazāk ierobežojošu līdzekli esot uzskatāma arī tāda regulējuma ieviešana, kas šķīrējtiesas sprieduma izpildu raksta izsniegšanas stadijā ļautu vispārējās jurisdikcijas tiesai vienlaikus lemt arī jautājumu par šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu.

Pieteikuma iesniedzējai nodarītais kaitējums esot lielāks nekā ar apstrīdētajām normām radītais sabiedrības ieguvums. Konkrētajā situācijā, kad šķīrējtiesas sprieduma izpilde tiek prasīta ārvalstīs, Pieteikuma iesniedzējai neesot nekādu iespēju aizstāvēt pret attiecīgo šķīrējtiesas spriedumu savas pamattiesības un likumiskās intereses, lai gan Pieteikuma iesniedzēja neesot no šīm tiesībām brīvprātīgi atteikusies. Pat ja Pieteikuma iesniedzēja būtu brīvprātīgi atteikusies no tiesībām uz pieeju tiesai, tai neesot pieejami pat minimāli drošības pasākumi, kas būtu samērīgi ar šādas atteikšanās nozīmīgumu, proti, netiekot īstenota nekāda tiesu kontrole pār šķīrējtiesas procesa objektivitāti un šķīrējtiesneša interešu konfliktu. Vēl jo vairāk – atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā nostiprinātajām atziņām pat labprātīga atteikšanās no tādām tiesību uz taisnīgu tiesu garantijām kā pušu līdztiesība, tiesības tikt uzklautam, šķīrējtiesnešu neatkarība un objektivitāte neesot pieļaujama.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – uzskata, ka tiesvedība izskatāmajā lietā ir izbeidzama.

Satversmes 92. panta pirmā teikuma tvērumā neietilpstot abstrakta personas interese pārsūdzēt šķīrējtiesas spriedumu, proti, panākt tā tiesiskās pamatotības pārbaudi apelācijas vai kasācijas kārtībā. Likumdevējs savas rīcības brīvības ietvaros esot izvēlējis tādu sistēmu, kurā, pirmkārt, tiek nodrošināti līdzekļi aizsardzībai pret procesuālo tiesību pārkāpumiem šķīrējtiesas procesā un, otrkārt, netiekot atzīts prettiesiska šķīrējtiesas procesa rezultāts. Tādējādi tiekot īstenota visaptveroša šķīrējtiesas procesa uzraudzība un nodrošinātas personas tiesības uz pieeju tiesai.

Tā kā izveidotā sistēma, atbilstoši kurai tiek izsniegts izpildu raksts šķīrējtiesas sprieduma izpildei vai tiek atteikta šā izpildu raksta izsniegšana, Latvijas jurisdikcijā darbojoties efektīvi, tad personai no Satversmes 92. panta pirmā teikuma neizrietot tiesības prasīt alternatīvu tiesību aizsardzības mehānismu. Pieteikuma iesniedzējas

piedāvātais mehānisms – šķīrējtiesas spriedumu pārsūdzēšana vispārējās jurisdikcijas tiesā – neesot savietojams ar šķīrējtiesas procesa ātrumu, konfidencialitāti un sprieduma galīgumu, kā arī nošķirtību no Latvijas tiesu sistēmas, kas esot šķīrējtiesu esības pamats un jēga.

Turklāt konkrētajā gadījumā Pieteikuma iesniedzēja neesot savu tiesību aizsardzībai izmantojusi citās tiesību normās ietverto regulējumu – nedz attiecībā uz iespēju apstrīdēt šķīrējtiesas kompetenci izskatīt civiltiesisku strīdu, nedz iespējamās dokumentu viltošanas vai citu noziedzīgu nodarījumu sakarā.

4. Pieaicinātā persona – tiesībsargs – norāda, ka apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Indivīdi varot atteikties no tiesībām vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā, vienojoties par iespējamo tālāko strīdu izšķiršanas nodošanu šķīrējtiesai. Šī izvēle esot personu brīvās gribas izpausme, kuru valsts nedrīkstot ietekmēt. Tomēr valstij, atzīstot tādus alternatīvos strīdu izskatīšanas veidus kā šķīrējtiesas, to darbības kontrolei vajagot izveidot tādu tiesisku mehānismu, lai valsts varas nesējs ar savu rīcību atzītu tikai tādu šķīrējtiesas procesu, kurā ievērots taisnīgums un objektivitāte. Pretējā gadījumā valsts kļūstot līdzatbildīga par šķīrējtiesas spriedumu, kas taisīts, neievērojot pamattiesības un Satversmes 92. pantā nostiprinātos principus.

Ne Civilprocesa likuma 66. nodaļa, ne citi normatīvie tiesību akti nenodrošinot šķīrējtiesas procesa pusēm pieeju tiesai ar prasību par šķīrējtiesas nolēmuma atcelšanu vai izpildes apturēšanu, tādēļ pastāvošie tiesību aizsardzības līdzekļi nelikumīga šķīrējtiesas sprieduma gadījumā neesot uzskatāmi par pietiekamiem. Valstij vajagot rast tādu risinājumu, lai tās jurisdikcijā izveidoto šķīrējtiesu pieņemtie un spēkā esošie, taču prettiesiskie spriedumi nevarētu tikt nodoti atzīšanai un izpildei ārvalstīs.

5. Pieaicinātā persona – Tieslietu ministrija – uzskata, ka apstrīdētās normas atbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Personas tiesības piekrist šķīrējtiesas līguma noslēgšanai izrietot no dispozitivitātes principa. Šķīrējtiesas līguma noslēgšanas gadījumā personas brīvi paustā griba tiekot izteikta tiesiska darījuma formā, un tas esot piemērots labprātīga

pamattiesību ierobežojuma pieļaujamības kritērijs. Satversmes 92. pants prasot nodrošināt procesu, kas nepieciešamības gadījumā ļautu pārliccināties par to, ka persona no vispārējās jurisdikcijas tiesu jurisdikcijas atteikusies apzināti un brīvprātīgi. Šis process varot tikt īstenots, personai ceļot un vispārējās jurisdikcijas tiesai izskatot prasību par šķīrējtiesas līguma spēkā esību. Ja netiktu konstatēts personas gribas trūkums vai citi pamati šķīrējtiesas līguma atzīšanai par spēkā neesošu, tad būtu secināms, ka persona ir labprātīgi atteikusies no strīda risināšanas vispārējās jurisdikcijas tiesā. Attiecīgi šādos gadījumos valstij nevajagot iejaukties strīda risināšanas procesā šķīrējtiesā un šķīrējtiesas sprieduma izpildē kā tādos procesos, kuri izriet no pušu vienošanās.

Valsts veicot šķīrējtiesas procesa tiesiskuma kontroli gadījumos, kad kāda no pusēm lūdz piemērot tādas pašus piespiedu mehānismus, kādus likumdevējs noteicis attiecībā uz vispārējo tiesu nolēmumu piespiedu izpildi, un lūdz izsniegt izpildu rakstu šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildei. Tādējādi personai, pret kuru taisīts šķīrējtiesas spriedums, esot tiesības izteikt iebildumus par šķīrējtiesas procesa norisi un iesniegt tos apstiprinošus pierādījumus tad, kad pieteikums par šķīrējtiesas sprieduma piespiedu izpildi tiek izskatīts tiesā, un attiecīgi esot iespējams panākt arī to, ka šķīrējtiesas spriedums, kas taisīts likumam neatbilstošā procesā, netiek atzīts par izpildāmu. Tomēr Pieteikuma iesniedzējas situācijā, kad šķīrējtiesas sprieduma atzīšana un izpilde tiek prasīta Krievijas Federācijā, esot piemērojama Ņujorkas Konvencija par ārvalstu šķīrējtiesu nolēmumu atzīšanu un izpildi (turpmāk – Ņujorkas konvencija) un Pieteikuma iesniedzēja varot aizsargāt savas tiesības, ceļot iebildumus pret šķīrējtiesas sprieduma izpildi Krievijas Federācijā.

6. Pieaicinātā persona – LL. M. Aija Lejniece – norāda, ka apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Satversmes 92. panta pirmais teikums garantējot ne vien šķīrējtiesas procesa dalībnieku tiesības vērsties pret jau pieņemtu šķīrējtiesas spriedumu, bet arī tiesības uz taisnīgu, neatkarīgu, objektīvu un kompetentu šķīrējtiesas procesu. Valstij esot pienākums garantēt, ka tādā gadījumā, ja tiek pieļauta strīdu izšķiršana šķīrējtiesā, šī

šķīrējtiesa darbojas atbilstoši Satversmei un jo īpaši tās 92. pantā ietvertajām tiesībām uz taisnīgu tiesu.

Pašreizējais Civilprocesa regulējums, kas neparedz iespēju vispārējās jurisdikcijas tiesai atcelt šķīrējtiesas spriedumu, neatbilstot Satversmes 92. pantam divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, šķīrējtiesas procesa dalībniekam, kura pamattiesības ir aizskartas šķīrējtiesas procesā, neesot iespējas iegūt galīgu apstiprinājumu tam, ka attiecīgajā procesā pieņemtajam šķīrējtiesas spriedumam nav juridisku sekū. Turklāt esot iespējams, ka šā sprieduma izpilde tiek prasīta dažādās valstīs un šo valstu tiesas nonāk pie dažādiem secinājumiem. Otrkārt, šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanas un atcelšanas mehānisma neesība negatīvi ietekmējot Latvijas šķīrējtiesu spriedumu kvalitāti un līdz ar to arī šķīrējtiesās izskatāmo lietu dalībnieku tiesības uz taisnīgu tiesu.

Šķīrējtiesas sprieduma atcelšanas institūtam esot atturoša iedarbība attiecībā uz potenciālu šķīrējtiesas procesā pieļautu negodprātību. Kamēr nebūs ieviests mehānisms šķīrējtiesu spriedumu apstrīdēšanai un atcelšanai vispārējās jurisdikcijas tiesās, tikmēr Latvijas šķīrējtiesas nekad neiegūšot komersantu uzticēšanos un turpināšot eksistēt akmens laikmetā.

7. Pieaicinātā persona – Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docents Dr. iur. Lauris Rasnačs – pauž viedokli, ka apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Personai, kurai šķīrējtiesas pieņemts spriedums bijis nelabvēlīgs, Latvijas tiesību sistēmā esot pieejami vairāki tiesību aizsardzības līdzekļi, taču tie nenodrošinot minētās personas procesuālo līdztiesību, jo piedzinējs varot aktīvi rīkoties šķīrējtiesas nolēmuma izpildes nodrošināšanai, bet parādniekam neesot iespēju šāda nolēmuma izpildi novērst. Neesot tādu sabiedrībai svarīgu interešu, kas šādu situāciju attaisnotu. Turklāt tad, ja nepastāv iespēja prasīt šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu, tiekot pārkāpts tiesiskās drošības princips, jo kreditors varot prasīt prettiesiska šķīrējtiesas sprieduma izpildi vairākus mēnešus vai pat gadus pēc attiecīgā sprieduma pieņemšanas dienas.

Šķīrējtiesas procesa efektivitāti nevarot aplūkot atrauti no pušu tiesībām efektīvi tajā piedalīties, un efektīvs esot tikai tāds šķīrējtiesas process, kurā tiek ievērota pušu

procesuālā līdztiesība. Tādu risinājumu, kas būtiski ierobežo pušu procesuālo līdztiesību, nevarot attaisnot ar šķīrējtiesas procesa efektivitāti kā iespējamu legītīmo mērķi.

Secinājumu daļa

8. Saeima, pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 6. punktu, lūdz izbeigt tiesvedību lietā, jo apstrīdētās normas neaizskarot Pieteikuma iesniedzējas pamattiesības.

Atbilstoši Satversmes tiesas likumam personas pamattiesību aizskārums ir konstatējams, ja: pirmkārt, Satversmē ir ietvertas konkrētās pamattiesības, proti, apstrīdētā norma ietilpst konkrēto pamattiesību tvērumā; otrkārt, tieši apstrīdētā norma personai aizskar Satversmē ietvertās pamattiesības (*sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 7. oktobra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2018-19-03 11. punktu*).

Pieteikumā lūgts izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam. Līdz ar to Satversmes tiesa izvērtēs, vai apstrīdētās normas skar tādas Pieteikuma iesniedzējas tiesības, kuras ietilpst Satversmes 92. panta pirmā teikuma tvērumā.

9. Satversmes 92. panta pirmais teikums nosaka: „Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.”

9.1. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 92. panta pirmajā teikumā lietotais jēdziens „taisnīga tiesa” ietver divus aspektus, proti, „taisnīga tiesa” kā neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietu, un „taisnīga tiesa” kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā lieta tiek izskatīta. Tas nozīmē, ka valstij ir pienākums izveidot tiesas un noteikt tādu tiesas procesu, kas ļautu ikvienai personai, kuras tiesības vai likumiskās intereses ir prettiesiski aizskartas vai pārkāptas, panākt savu tiesību un likumisko interešu efektīvu aizsardzību. Proti, Satversmes 92. panta pirmais teikums ietver personas pamattiesības uz tās tiesību un likumisko interešu

aizsardzību taisnīgā tiesā (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 30. decembra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2020-08-01 12.1. punktu*).

Civilprocesā Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietverto tiesību uz taisnīgu tiesu saturs ir konkretizēts Civilprocesa likuma 1. panta pirmajā daļā, saskaņā ar kuru katrai fiziskajai un juridiskajai personai ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 30. decembra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2020-08-01 14. punktu*). Likumdevējs šīs tiesības tālāk konkretizējis Civilprocesa likuma 23. panta pirmajā daļā, atbilstoši kurai visi civiltiesiskie strīdi ir pakļauti tiesai, ja vien likumā nav noteikts citādi. Tomēr vispārīgais noteikums par civiltiesisko strīdu pakļautību valsts tiesai neatņem pusēm tiesības savstarpēji vienoties par strīda izšķiršanu šķīrējtiesā – pie tiesu varas sistēmas nepiederošā, alternatīvā strīdu risināšanas institūcijā, kuras izveidi un darbību regulē vispārējie tiesību principi un citas Satversmes normas, Šķīrējtiesu likums, šķīrējtiesas reglaments un starp pusēm noslēgtais šķīrējtiesas līgums.

Šķīrējtiesas kā tiesību institūta funkcionēšanas pamatā ir šķīrējtiesas līgums – pušu brīvā gribā balstīta vienošanās par strīda izskatīšanu šķīrējtiesā. Šķīrējtiesas process ir vērsts uz ātru, salīdzinoši lētāku, šķīrējtiesnešu profesionālajā specializācijā balstītu, galīgu un konfidenciālu konkrētā strīda izšķiršanu tādā procesā, par kādu puses vienojušās. Šīs šķīrējtiesas procesa pazīmes raksturo tā būtību un nošķir to no lietas izskatīšanas valsts tiesās. Ievērojot minēto, šajā procesā tā jēgas un būtības dēļ atsevišķu Satversmes 92. pantā ietverto tiesību normu piemērošana var būt ierobežota. Proti, šķīrējtiesas līguma noslēgšanas gadījumā personas brīvi paustā griba ir piemērots labprātīga šīs personas tiesību uz taisnīgu tiesu ierobežojuma pieļaujamības kritērijs. Nedz likumdevēja, nedz Satversmes tiesas uzdevums nav aizstāt personas brīvi pausto gribu ar savu vērtējumu par tās rīcības saprātīgumu. Tomēr personas brīvība atteikties no Satversmē ietvertajām pamattiesībām sniedzas vienīgi tiktāl, ciktāl tā neapdraud demokrātiskas tiesiskas valsts tiesību sistēmas funkcionēšanu (*sal. sk. Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra sprieduma lietā Nr. 2004-10-01 8. punktu un 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 14.1. punktu*).

Latvijas tiesību sistēmas funkcionēšanas pamatā ir tiesiskas valsts princips, kas jāņem vērā, konkretizējot arī Satversmes 92. pantā ietvertās tiesības uz taisnīgu tiesu. Pamattiesību prasībai par taisnīgu tiesas procesu ir jānodrošina, ka persona tiek nopietni uztverta kā šā procesa subjekts, nevis objekts (*sal. sk. Satversmes tiesas 2008. gada 5. novembra sprieduma lietā Nr. 2008-04-01 11. punktu*). Ja persona kļūtu tikai par procesa objektu, tiktu apdraudēta demokrātiskas tiesiskas valsts tiesību sistēmas funkcionēšana. Lai to nepieļautu, personas iespējas atteikties no atsevišķu Satversmes 92. pantā ietverto tiesību normu piemērošanas ir ierobežojamas. Konkrētāk – ar šķīrējtiesas līgumu nevar atteikties citstarp no tiesībām uz pušu līdztiesību, tiesas neatkarību un iespēju tikt uzklausītam, kā arī tiesībām uz objektīvu tiesu (*sal. sk. Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra sprieduma lietā Nr. 2004-10-01 9.1. punktu*). Arī tiesību zinātnē atzīts, ka visā šķīrējtiesas procesā ir jāievēro neatkarība un objektivitāte, kā arī pušu vienlīdzības un taisnīguma principi (*sk.: Kačevska I. Starptautiskās komerciālās arbitrāžas tiesības. Promocijas darbs, 252. lpp. Pieejams: dspace.lu.lv*). Līdzīgu viedokli pauž pieaicinātās personas (*sk. tiesībsarga un LL. M. Aijas Lejnieces viedokli lietas materiālu 3. sēj. 37. lp. un 6. sēj. 135. lp.*). Pretējā gadījumā šķīrējtiesas process nebūtu taisnīgs.

Līdz ar to Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietvertās tiesības uz taisnīgu tiesu prasa šķīrējtiesas procesā nodrošināt citstarp pušu līdztiesību, šķīrējtiesnešu neatkarību un objektivitāti, kā arī pušu iespēju tikt uzklausītām.

9.2. Noskaidrojot Satversmē ietverto pamattiesību saturu, jāņem vērā arī Latvijas starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā. Proti, ir jānodrošina Satversmes normu un Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos ietverto cilvēktiesību normu savstarpēja harmonija (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2022. gada 8. jūnija sprieduma lietā Nr. 2021-40-0103 7.2. punktu*).

Satversmes tiesa jau iepriekš, konkretizējot Satversmes 92. pantā ietvertās pamattiesības kopsakarā ar Cilvēktiesību konvencijas 6. pantu, ir norādījusi, ka šī norma neliedz izveidot šķīrējtiesas, lai atrisinātu komerciāla rakstura strīdus starp privātpersonām. Personai ir tiesības atteikties no lietas izskatīšanas valsts tiesā, un Cilvēktiesību konvencijas 6. pants pieļauj šādu atteikšanos, tomēr tai jābūt brīvai,

atbilstoši likumam, kā arī viennozīmīgi (*sk. Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 14.2. punktu*).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa arī ir atzinusi, ka šķīrējtiesas līguma esība pati par sevi vēl automātiski nenozīmē to, ka šā līguma puses būtu viennozīmīgi atteikušās no visām savām tiesībām, kuras noteiktas Cilvēktiesību konvencijas 6. pantā. Atsevišķu Cilvēktiesību konvencijā paredzēto tiesību gadījumā atteikšanās prasa arī tādu minimālu tiesisko aizsardzību, kas atbilst šādas atteikšanās nozīmīgumam (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 2. oktobra sprieduma lietā „Mutu and Pechstein v. Switzerland”, pieteikums Nr. 40575/10 u. c., 96. punktu un 2021. gada 20. maija sprieduma lietā „Beg S. P. A. v. Italy”, pieteikums Nr. 5312/11, 127. punktu*). Lemjot par šādas tiesiskās aizsardzības esību, ir vērtēts dalībvalstīs izveidotais šķīrējtiesas procesa regulējums, tostarp dalībvalstu tiesu īstenotā kontrole pār šā regulējuma piemērošanu, proti, ir vērtēts tas, vai minimāla tiesiskā aizsardzība tiek nodrošināta vispārējās jurisdikcijas tiesu kontroles ceļā (*sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību komisijas 1996. gada 27. novembra lēmumu par pieteikuma pieņemamību lietā „Nordström-Janzon and Nordström-Lehtinen v. the Netherlands”, pieteikums Nr. 28101/95, un Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1999. gada 23. februāra lēmumu par pieteikuma pieņemamību lietā „Suovaniemi and Others v. Finland”, pieteikums Nr. 31737/96*). Tātad no nepieciešamības nodrošināt minimālu tiesisko aizsardzību izriet secinājums, ka šķīrējtiesas līguma esība pati par sevi nav pietiekama, lai varētu atteikties no visām Cilvēktiesību konvencijas 6. pantā ietvertajām tiesībām. Piemēram, noskaidrojot, vai puses ar šķīrējtiesas līgumu ir viennozīmīgi atteikušās no tiesībām uz neatkarīgu un objektīvu tiesu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ņemusi vērā arī to, vai pusēm ir bijusi iespēja šķīrējtiesas procesā iebilst pret iespējamu šķīrējtiesneša interešu konfliktu un vai attiecīgā puse šo iespēju ir izmantojusi, izsakot iebildumus gan pašā šķīrējtiesas procesā, gan šā procesa uzraudzības mehānisma ietvaros (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2018. gada 2. oktobra sprieduma lietā „Mutu and Pechstein v. Switzerland”, pieteikums Nr. 40575/10 u. c., 121.–123. punktu un 2021. gada 20. maija sprieduma lietā „Beg S. P. A. v. Italy”, pieteikums Nr. 5312/11, 136.–143. punktu*).

Tātad arī Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ir ietverts citstarp valsts pienākums radīt tādu tiesisko regulējumu, kas nodrošinātu vismaz minimālu tiesisko aizsardzību. Līdzīgi arī Satversmes tiesa jau iepriekš atzinusi, ka valstij ir pienākums radīt šķīrējtiesas procesa pusēm iespēju novērst šķīrējtiesas procesā notikušus būtiskus procesuālos pārkāpumus un arī pienākums neatzīt tāda šķīrējtiesas procesa rezultātu, kurā šādi pārkāpumi ir notikuši (*sal. sk. Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 14. punktu*). Citiem vārdiem – valstij ir pienākums nodrošināt arī šķīrējtiesas procesa uzraudzību, paredzot personai iespēju aizsargāt savas aizskartās tiesības. Šis valsts pienākums ir priekšnoteikums tam, lai, personai atsakoties no strīda izskatīšanas valsts tiesā, netiktu apdraudēta Latvijas kā demokrātiskas tiesiskas valsts tiesību sistēmas funkcionēšana.

9.3. Latvijā izveidotā pastāvīgajā šķīrējtiesā pret Pieteikuma iesniedzēju taisīts spriedums par naudas piedziņu un Krievijas Federācijā prasīta šā sprieduma atzīšana un izpilde. Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka tās tiesības uz taisnīgu tiesu ir aizskartas, jo Latvijas tiesās neesot iespējams iesniegt pieteikumu par attiecīgā šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu, kaut arī šķīrējtiesas procesā esot pieļauti būtiski pārkāpumi.

Kā pamatoti norādījusi Saeima, Satversmes 92. panta pirmā teikuma tvērumā neietilpst abstrakta personas interese pārsūdzēt šķīrējtiesas spriedumu, proti, panākt tā tiesiskās pamatotības pārbaudi tieši apelācijas vai kasācijas kārtībā. Tomēr personai ir tiesības uz valsts veiktu šķīrējtiesas procesa uzraudzību (*sk. šā sprieduma 9.2. punktu*). Satversmes tiesa jau ir atzinusi, ka Latvijā šķīrējtiesas procesa uzraudzība ir koncentrēta šķīrējtiesas sprieduma izpildu raksta izsniegšanas stadijā, kas regulēta apstrīdētajās normās (*sal. sk. Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra sprieduma lietā Nr. 2004-10-01 9.1. punktu*). Turklāt tad, ja persona nav piekritusi lietas izskatīšanai šķīrējtiesā, personai nodrošināmas tiesības vērsties tiesā savu aizskarto tiesību aizsardzībai (*sal. sk. Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 20.2.4. punktu*).

Pieteikuma iesniedzēja savu Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietverto tiesību uz taisnīgu tiesu aizskārumu saskata tajā apstākļī, ka Latvijas tiesību sistēmā nav paredzēta iespēja apstrīdēt Latvijā izveidotas pastāvīgās šķīrējtiesas spriedumu gadījumā, kad attiecīgajā šķīrējtiesas procesā notikuši būtiski procesuāli pārkāpumi.

Tādējādi gadījumos, kad šķīrējtiesas sprieduma izpildu raksta izsniegšana Latvijā nav nepieciešama vai iespējama, tostarp Pieteikuma iesniedzējas gadījumā, kad šķīrējtiesas spriedums atzīstams un izpildāms ārvalstīs, personai neesot iespējas aizsargāt savas aizskartās tiesības. Kā izriet no lietas materiāliem, Pieteikuma iesniedzēja iebilst pret to, ka apstrīdētajās normās paredzētais šķīrējtiesas procesa uzraudzības mehānisms nav pietiekams, un uzskata, ka tādējādi valsts nav izpildījusi tās pienākumu nodrošināt šķīrējtiesas procesa uzraudzību. Tā kā Pieteikuma iesniedzēja kļuvusi par šķīrējtiesas procesa dalībnieci un attiecīgā šķīrējtiesa pret to ir taisījusi spriedumu, Pieteikuma iesniedzēja ir nonākusi situācijā, uz kuru attiecas Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietvertais valsts pienākums nodrošināt šķīrējtiesas procesa uzraudzību.

No Satversmes tiesas judikatūras izriet: ja Satversmes 92. pantā ir ietverts valsts pienākums veikt konkrētus pasākumus tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanai, tad šajā normā vienlaikus ir ietvertas arī personas pamattiesības uz attiecīgā pienākuma izpildi (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 30. decembra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2020-08-01 12.1. punktu*). Konkrētāk: tā kā valstij ir pienākums nodrošināt šķīrējtiesas procesa uzraudzību, Pieteikuma iesniedzējai ir attiecīgas pamattiesības, proti, tiesības uz valsts veiktu šķīrējtiesas procesa uzraudzību, kā arī tiesības prasīt no valsts šā pienākuma izpildi. Pretējā gadījumā gan valsts pienākumi, gan personas attiecīgās pamattiesības kļūtu iluzoras. Apstrīdētās normas skar tādas Pieteikuma iesniedzējas pamattiesības, kuras ietilpst Satversmes 92. panta pirmā teikuma tvērumā, un izskatāmajā lietā ir konstatējams Pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizskārums.

Tādējādi tiesvedība ir turpināma.

10. Ja Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ir ietverts likumdevēja pienākums veikt pasākumus tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanai, Satversmes tiesa vērtē, vai likumdevējs šo pienākumu ir izpildījis. Turklāt tad, ja šis pienākums paredz izstrādāt un pieņemt konkrēta satura regulējumu, Satversmes tiesa vērtē, vai likumdevējs savu pienākumu ir izpildījis pienācīgi (*sal. sk. Satversmes tiesas 2022. gada 23. februāra sprieduma lietā Nr. 2021-22-01 11. punktu*).

Nemot vērā izskatāmās lietas apstākļus un Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ietvertā likumdevēja pienākuma saturu, Satversmes tiesai jānoskaidro, vai:

- 1) likumdevējs ir veicis pasākumus šķīrējtiesas procesa uzraudzībai;
- 2) šie pasākumi ir veikti pienācīgi, proti, atbilstoši vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām.

11. No Satversmes tiesas judikatūras izriet, ka valsts kontrole pār šķīrējtiesu darbību var izpausties divos veidos: pirmkārt, valsts var noteikt, ka šķīrējtiesa izveidojama un tai jādarbojas atbilstoši Satversmes 92. panta pirmā teikuma prasībām; otrkārt, valsts var paredzēt, ka šķīrējtiesu darbību kontrolē tiesa, kas izveidota un darbojas saskaņā ar Satversmes 92. panta pirmo teikumu (*sal. sk. Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 14.2. punktu*). Turklāt tiesas kontrole pār šķīrējtiesas darbību ir piesaistīta valsts noteiktajām uz šķīrējtiesu darbību attiecināmajām prasībām.

11.1. Latvijā šķīrējtiesu izveidošanas kārtība un darbības pamatprincipi, lai nodrošinātu civiltiesisku strīdu efektīvu un taisnīgu izskatīšanu šķīrējtiesā, ir ietverti Šķīrējtiesu likumā. Tajā norādītas prasības, kas ievērojamas gan vispār šķīrējtiesu darbībā, gan arī katrā konkrētā šķīrējtiesas procesā.

Saskaņā ar Šķīrējtiesu likuma 3. panta otro daļu šķīrējtiesa civiltiesiskos strīdus izskata saskaņā ar pušu vienošanos, ciktāl tas nav pretrunā ar Satversmi, šo likumu, kā arī citiem normatīvajiem aktiem. Šajā likuma normā ir atspoguļota no tiesībām uz taisnīgu tiesu izrietošā prasība, ka šķīrējtiesas līguma esība ir šķīrējtiesas procesa priekšnoteikums. Turklāt izvēlei strīdu nodot izskatīšanai šķīrējtiesā jābūt brīvai, atbilstošai likumam, kā arī viennozīmīgai (*sk. šā sprieduma 9.2. punktu*). Lai šo prasību ievērošana tiktu nodrošināta, personai visupirms jābūt tiesībām prasīt šķīrējtiesas līguma atcelšanu vai atzīšanu par spēkā neesošu, ceļot attiecīgu prasību vispārējās jurisdikcijas tiesā.

11.2. Ja šķīrējtiesa vēl nav taisījusi spriedumu, bet šķīrējtiesas līgums likumā noteiktajā kārtībā ir atcelts vai atzīts par spēkā neesošu, šķīrējtiesas process nevar tikt uzsākts, bet jau uzsākts process nevar turpināties, jo šādam procesam nav tiesiska pamata. Savukārt tad, ja šķīrējtiesa jau ir taisījusi spriedumu, bet šķīrējtiesas līgums

tiek atzīts par spēkā neesošu, attiecīgais šķīrējtiesas spriedums formāli netiek atcelts. Taču saskaņā ar Civilprocesa likuma 536. panta pirmās daļas 3. punktu tiesnesis atsaka izsniegt izpildu rakstu šķīrējtiesas sprieduma piespiedu izpildei, ja šķīrējtiesas līgums likumā noteiktajā kārtībā ir atcelts vai atzīts par spēkā neesošu. Tas nozīmē, ka gadījumā, kad šķīrējtiesas līgums tiek atcelts vai atzīts par spēkā neesošu, valsts liedz izpildīt šķīrējtiesas spriedumu piespiedu kārtā.

Atbilstoši Šķīrējtiesu likuma 42. panta pirmajai daļai šķīrējtiesas procesā nekādiem pierādījumiem, tostarp citiem šķīrējtiesu spriedumiem, nav iepriekš noteikta spēka, kas saistītu šķīrējtiesas sastāvu. Vēl jo vairāk – ievērojot to, ka šķīrējtiesas nepieder pie tiesu sistēmas, uz to spriedumiem nav attiecināma likuma „Par tiesu varu” 16. panta ceturtā daļa, konkrētāk – šķīrējtiesu spriedumiem nav vispāršaistoša, likumam pielīdzināma juridiskā spēka (*sk. arī Senāta 2022. gada 22. februāra sprieduma lietā Nr. A420315616, SKA-24/2022 7. punktu*). Turpretī vispārējās jurisdikcijas tiesas spriedumam par šķīrējtiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu ir vispāršaistošs, likumam pielīdzināms juridisks spēks. Tas nozīmē, ka tāds šķīrējtiesas spriedums, kuru šķīrējtiesa pieņēmusi uz spēkā neesoša vai atcelta šķīrējtiesas līguma pamata, nav pierādījums attiecīgā šķīrējtiesas procesa pušu savstarpējo tiesisko attiecību noregulējumam citos šķīrējtiesu procesos.

Tātad gadījumā, kad šķīrējtiesas līgums ir atcelts vai atzīts par spēkā neesošu, arī konkrētajā šķīrējtiesas procesā, iespējams, notikušie procesuālie pārkāpumi nevar ietekmēt šā procesa rezultātu, jo valsts liedz izpildīt šķīrējtiesas spriedumu piespiedu kārtā.

11.3. Pieteikuma iesniedzēja norādījusi, ka tiesvedība par šķīrējtiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu varētu ilgt pat vairākus gadus. Līdzīgi arī pieaicinātā persona *Dr. iur.* Lauris Rasnačs vērsis uzmanību uz risku, ka minētā tiesvedība vēl nebūtu beigusies, kad jau būtu izsniegts izpildu raksts attiecīgā šķīrējtiesas sprieduma izpildei. Tomēr tiesvedības ilgums pats par sevi vēl nenozīmē, ka šķīrējtiesas procesa uzraudzība, kas tiek nodrošināta tiesvedībā par šķīrējtiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu, nebūtu efektīva.

Gadījumos, kad celta prasība par šķīrējtiesas līguma atcelšanu vai atzīšanu par spēkā neesošu un ir pamats uzskatīt, ka prasītāja tiesības tiek aizskartas vai līdz

nolēmuma spēkā stāšanās brīdī varētu tikt aizskartas, un kad nepieciešams novērst iespējamu būtisku kaitējumu, atbilstoši Civilprocesa likuma 137. panta otrajai daļai var piemērot pagaidu aizsardzību. Pagaidu aizsardzību iespējams piemērot arī gadījumos, kad līdz nolēmuma spēkā stāšanās brīdī jānosaka strīdīgu attiecību pagaidu noregulējums, ja tas nepieciešams prasītājam iespējama būtiska kaitējuma novēršanai. Šā tiesību institūta mērķis ir nodrošināt personas tiesību un likumisko interešu aizsardzību līdz galīgā nolēmuma spēkā stāšanās brīdī (*sk. likumprojekta Nr. 599/Lp13 „Grozījumi Civilprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumu (anotāciju). Pieejams: saeima.lv*).

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 138.¹ panta pirmās daļas 4. punktu viens no pagaidu aizsardzības līdzekļiem ir izpildu darbības atlikšana. Šo pagaidu aizsardzības līdzekli iespējams piemērot arī gadījumos, kad šķīrējtiesas sprieduma izpilde līdz vispārējās jurisdikcijas tiesas nolēmuma spēkā stāšanās brīdī varētu skart prasītāja tiesības, tādējādi radot prasītājam būtisku kaitējumu. Turklāt tam, vai piedzinējs izpildu rakstu jau ir saņēmis un iesniedzis izpildei un izpildu lieta jau ir ieviesta, nav izšķirošas nozīmes. Arī tad, ja piedzinējs izpildu rakstu vēl nav iesniedzis izpildei, var būt iespējams konstatēt, ka parādnieka intereses ir pakļautas pietiekami konkrēta un būtiska kaitējuma riskam, kas īstenotos līdz ar šķīrējtiesas sprieduma izpildi. Tiesa var piemērot Civilprocesa likuma 138.¹ panta pirmās daļas 3. un 4. punktu kumulatīvi ne vien atliekot izpildu darbības, bet arī aizliedzot atbildētājam veikt noteiktas darbības, tostarp iesniegt izpildu rakstu izpildei tiesu izpildītājam. Savukārt gadījumos, kad šķīrējtiesas spriedums nav izpildāms piespiedu kārtā, iespējams piemērot Civilprocesa likuma 138.¹ panta pirmās daļas 3. un 5. punktā minētos pagaidu aizsardzības līdzekļus: aizliegumu atbildētājam veikt noteiktas darbības vai pienākumu atbildētājam noteiktā termiņā veikt noteiktas darbības, kā arī strīdīgo attiecību pagaidu noregulējumu.

Līdz ar to gadījumos, kad šķīrējtiesas līgums ir atcelts vai atzīts par spēkā neesošu, likumdevējs ir veicis pasākumus šķīrējtiesas procesa uzraudzībai.

12. Papildus šā sprieduma 11.1. punktā norādītajai prasībai par šķīrējtiesas līguma esību likumdevējs Šķīrējtiesu likumā ir noteicis arī citas prasības, kas vērsta uz to, lai nodrošinātu civiltiesisku strīdu efektīvu un taisnīgu izšķiršanu šķīrējtiesās. Nosakot šīs prasības, jānodrošina, ka netiek apdraudēta Latvijas kā demokrātiskas tiesiskas valsts tiesību sistēmas funkcionēšana.

Pirmkārt, Šķīrējtiesu likuma II nodaļā ir noteikta īpaša šķīrējtiesu izveidošanas kārtība, kas vērsta uz to, lai nodrošinātu šķīrējtiesu darbības caurskatāmību un tiesiskumu. Otrkārt, šā likuma 5. pantā ir norādīti tie jautājumi, par kuriem radušos strīdus šķīrējtiesas nedrīkst izšķirt un kurus drīkst skatīt tikai valsts tiesas. Treškārt, no Šķīrējtiesu likuma 14. un 15. panta izriet noteiktas prasības, kurām personai jāatbilst, lai tā varētu būt šķīrējtiesnesis. Šīs prasības ir vērsta uz to, lai šķīrējtiesnesis būtu saprātīgs, pienācīgi izglītots un finansiāli neatkarīgs cilvēks, kura reputācija ir nevainojama un kurš nav izdarījis noziedzīgus nodarījumus. Turklāt Šķīrējtiesu likuma 16. un 17. pantā ir paredzēti īpaši uz šķīrējtiesneša neatkarības un objektivitātes nodrošināšanu vērsti tiesību institūti: šķīrējtiesneša atstatīšanās un šķīrējtiesneša noraidīšana. Ceturtkārt, saskaņā ar Šķīrējtiesu likuma 21. pantu un 26. panta pirmo daļu pusēm ir tiesības šā likuma ietvaros brīvi noteikt šķīrējtiesas procesa kārtību, un šķīrējtiesas process notiek atbilstoši šķīrējtiesas līguma noteikumiem, šķīrējtiesas reglamentam, normatīvajiem aktiem un vispārējiem tiesību principiem. Piektkārt, Šķīrējtiesu likuma 31. pantā ir regulēts veids, kādā šķīrējtiesa sazinās ar pusēm, lai, piemēram, saskaņā ar šā likuma 36. pantu paziņotu par šķīrējtiesas procesa uzsākšanu vai atbilstoši 30. pantam un šķīrējtiesas reglamentam paziņotu par šķīrējtiesneša iecelšanu. Visas šīs prasības ir vērsta uz to, lai šķīrējtiesas process un tā rezultāts atbilstu taisnīguma principam.

Atbilstoši Šķīrējtiesu likuma 48. panta pirmajai daļai pusei ir tiesības iesniegt iebildumus, ja ir pārkāpts vai nav ievērots kāds no šā likuma, šķīrējtiesas reglamenta vai pušu vienošanās nosacījumiem. Tomēr saskaņā ar minētā panta trešo daļu par iebildumu pamatotību lemj attiecīgās šķīrējtiesas sastāvs, un citāda valsts uzraudzība kā vien iebildumu iesniegšanas tiesību institūta esība pati par sevi šķīrējtiesas procesa laikā nav paredzēta. Vispārējās jurisdikcijas tiesa iepriekš minēto prasību ievērošanas pārbaudi veic, lemjot par izpildu raksta izsniegšanu.

Šķīrējtiesu likuma 58. panta pirmā daļa noteic, ka šķīrējtiesas spriedums pusēm ir obligāts un izpildāms labprātīgi tajā noteiktajā termiņā. Tomēr tad, ja šķīrējtiesas spriedums izpildāms Latvijā, bet netiek labprātīgi pildīts, saskaņā ar minētā panta otro daļu ieinteresētā puse ir tiesīga Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā vērsties rajona (pilsētas) tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu šķīrējtiesas sprieduma piespiedu izpildei.

Šķīrējtiesas sprieduma izpilde Latvijā regulēta Civilprocesa likuma 66. nodaļā. Šā likuma 536. panta pirmajā daļā noteikti izpildu raksta izsniegšanas šķīrējtiesas sprieduma piespiedu izpildei atteikuma pamati. Tie atspoguļo citstarp tos šķīrējtiesas procesa pārkāpumus, kas ir tik būtiski, ka to dēļ valsts neatzīs šķīrējtiesas procesa rezultātu. Tādi pamati ir, piemēram, šķīrējtiesas kompetences trūkums, šķīrējtiesneša neatbilstība Šķīrējtiesu likuma prasībām, kā arī pušu nevienlīdzīga iesaiste gan atsevišķās norisēs, piemēram, šķīrējtiesneša iecelšanā, gan šķīrējtiesas procesā kopumā. Satversmes tiesa ņem vērā, ka šie atteikuma pamati ir noteikti arī Ņujorkas konvencijā, kurā regulēta ārvalstu šķīrējtiesu nolēmumu atzīšana un izpilde un kuras dalībnieces ir arī Latvija un Krievijas Federācija, konkrēti, minētās konvencijas V panta pirmajā daļā, un attiecīgi ir atzīti starptautiskajā kopienā.

Ja izpildu raksta izsniegšana atteikta, tad atbilstoši Civilprocesa likuma 537. pantam attiecīgais civiltiesiskais strīds atkarībā no izpildu raksta izsniegšanas atteikuma iemesla izšķirams tiesā vispārējā kārtībā vai arī atkārtoti nododams izšķiršanai šķīrējtiesā. Ja pastāv kāds no Civilprocesa likuma 536. panta pirmajā daļā noteiktajiem izpildu raksta izsniegšanas atteikuma pamatiem, tad likumdevējs ir atzinis, ka attiecīgajā šķīrējtiesas procesā notikušie procesuālie pārkāpumi ir tik būtiski, ka attiecīgais šķīrējtiesas spriedums nedrīkst tikt izpildīts. Tātad, lemjot par izpildu raksta izsniegšanu, vispārējās jurisdikcijas tiesa nodrošina Šķīrējtiesu likumā noteikto prasību piemērošanu piespiedu kārtā un attiecīgi arī to, ka netiek apdraudēta Latvijas kā demokrātiskas tiesiskas valsts tiesību sistēmas funkcionēšana.

Līdz ar to gadījumos, kad šķīrējtiesas sprieduma izpildes panākšanai nepieciešams vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu, likumdevējs ir veicis pasākumus šķīrējtiesas procesa uzraudzībai.

13. Šā sprieduma 11. un 12. punktā izdarītie Satversmes tiesas secinājumi ļauj atzīt, ka likumdevējs ir veicis pasākumus šķīrējtiesas procesa uzraudzībai. Proti, likumdevēja izveidotais šķīrējtiesas procesa uzraudzības mehānisms aptver gadījumus, kad šķīrējtiesas līgums ir atcelts vai atzīts par spēkā neesošu, un gadījumus, kad šķīrējtiesas sprieduma izpildes panākšanai nepieciešams vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu.

Tādējādi Satversmes tiesai jāpārlicinās, vai likumdevēja izveidotais šķīrējtiesas procesa uzraudzības mehānisms atbilst vispārējiem tiesību principiem un citām Satversmes normām.

14. Satversmes tiesa jau atzina, ka nepieciešamība šķīrējtiesas procesā nodrošināt citstarp pušu līdztiesību, šķīrējtiesnešu neatkarību un objektivitāti un pušu iespēju tikt uzklautām ir vēsta uz to, lai šis process būtu taisnīgs, proti, uz to, lai tas atbilstu taisnīguma principam (*sk. šā sprieduma 9.1. punktu*). Taisnīguma princips ir ievērots, ja likumdevēja veiktie šķīrējtiesas procesa uzraudzības pasākumi attiecas uz visiem šķīrējtiesas procesiem un to dalībnieku iebildumiem pret šajos procesos notikušiem būtiskiem procesuāliem pārkāpumiem.

14.1. Satversmes tiesa atzīst, ka ir iespējamas situācijas, kad šķīrējtiesas process, kaut arī tajā notikuši procesuāli pārkāpumi, noslēdzies ar spriedumu, kura izpildei nepieciešams vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu, taču ieinteresētā puse to nedara.

14.1.1. Šīs situācijas var būt saistītas ar to, ka likumdevējs ieinteresētajai pusei ir devis salīdzinoši ilgu laiku, lai tā veiktu šķīrējtiesas sprieduma izpildei Latvijā nepieciešamās darbības, tai skaitā vērstos vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu šķīrējtiesas sprieduma izpildei.

Atbilstoši Civilprocesa likuma 546. pantam izpildu dokumentu var iesniegt izpildei 10 gadu laikā no tiesas vai tiesneša nolēmuma spēkā stāšanās dienas, ja likumā nav noteikti citi noilguma termiņi. Ar izpildes noilguma iestāšanos ieinteresētā puse zaudē tiesības pieprasīt attiecīgā nolēmuma izpildi piespiedu kārtā (*sk. Senāta 2019. gada 16. aprīļa lēmuma lietā Nr. SKC-835/2019 (C20330105) 6.2. punktu*). Ievērojot to, ka saskaņā ar Civilprocesa likuma 539. panta pirmās daļas 5. punktu

šķīrējtiesas spriedumi izpildāmi šajā likumā noteiktajā tiesas spriedumu izpildes kārtībā un ka normatīvajos aktos nav noteikts atšķirīgs šķīrējtiesu spriedumu izpildes noilgums, minētais 10 gadu termiņš attiecināms arī uz šķīrējtiesu spriedumu izpildi. Šajā ziņā Satversmes tiesa ņem vērā, ka vēršanās vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu šķīrējtiesas sprieduma izpildei Latvijā ir šā sprieduma izpildes priekšnoteikums un kļūtu bezjēdzīga, ja ieinteresētā puse nevarētu attiecīgo izpildu rakstu iesniegt izpildei. No minētā izriet, ka pieteikums par izpildu raksta izsniegšanu šķīrējtiesas sprieduma izpildei Latvijā iesniedzams, kamēr nav iestājies izpildes noilgums. Proti, šķīrējtiesas spriedumu iespējams izpildīt piespiedu kārtā, ja, pirmkārt, tas ir stājies spēkā un, otrkārt, ieinteresētā puse vērsusies vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu šķīrējtiesas sprieduma izpildei Latvijā tā, lai paspētu saņemt izpildu rakstu iesniegt tiesu izpildītājam desmit gadu laikā no attiecīgā šķīrējtiesas sprieduma spēkā stāšanās dienas. Tas nozīmē, ka šajā termiņā ieinteresētā puse, īstenojot tās privātautonomiju, var izvēlēties, vai un kad ar minēto pieteikumu vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Kamēr ieinteresētā puse nav vērsusies vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu šķīrējtiesas sprieduma izpildei Latvijā, personai, pret kuru taisīts šķīrējtiesas spriedums, (turpmāk arī – parādnieks) nav iespēju iebilst pret šķīrējtiesas procesa norisi un tajā izdarītiem būtiskiem procesuāliem pārkāpumiem un tādējādi tiek pieļauta tiesiski nenoteikta situācija (*sk. arī Dr. iur. Laura Rasnača viedokli lietas materiālu 6. sēj. 142. lp.*). Tomēr tiesiskās drošības princips uzliek valstij pienākumu nodrošināt tiesisko attiecību stabilitāti (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2014. gada 9. janvāra sprieduma lietā Nr. 2013-08-01 7. punktu*). Tiesas procesa taisnīguma prasība paredz, ka persona spēj savas tiesības aizstāvēt saprātīgā laika posmā, un tādējādi ievieš tiesiskajās attiecībās tiesisko skaidrību un noteiktību (*sk. Satversmes tiesas 2012. gada 1. novembra sprieduma lietā Nr. 2012-06-01 13.3.2. punktu*). Pretējā gadījumā persona nebūs spējīga ar zināmu noteiktību plānot savu dzīvi vai darbību (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2020-14-01 12. punktu*). Tātad atbilstoši tiesiskās drošības principam valstij jānodrošina, ka ar vēršanos valsts tiesā saprātīgā laika posmā personas tiesiskajās attiecībās tiek novērstas neskaidrības un atrisināti ar

tām saistītie strīdi. Tā kā persona var novērst šādas neskaidrības un risināt ar tām saistītos strīdus arī šķīrējtiesā un viena no galvenajām šķīrējtiesas procesa priekšrocībām ir tā ātrums un sprieduma galīgums, iepriekš minētās tiesiskās drošības prasības vēl jo vairāk attiecināmas arī uz šķīrējtiesas procesa rezultātu. Izskatāmajā lietā tas nozīmē, ka tiesiskās drošības princips prasa, lai persona varētu saprātīgā laika posmā iebilst pret šķīrējtiesas procesā notikušiem būtiskiem procesuāliem pārkāpumiem, izmantojot valsts izveidoto šķīrējtiesas procesa uzraudzības mehānismu. Tomēr gadījumos, kad šķīrējtiesas process, kaut gan tajā notikuši procesuāli pārkāpumi, noslēdzies ar spriedumu, kura izpildei nepieciešams saņemt izpildu rakstu, taču ieinteresētā puse nav vērsusies vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu šķīrējtiesas sprieduma izpildei Latvijā, parādniekam šādu iespēju nav.

Satversmes tiesa ņem vērā arī to, ka iepriekš minētajā situācijā pastāvošā tiesiskā nenoteiktība var negatīvi ietekmēt parādnieka tiesisko stāvokli (*sal. sk. Satversmes tiesas 2020. gada 30. decembra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2020-08-01 12.1. punktu*). Piemēram, saskaņā ar Parādu ārpustiesas atgūšanas likuma 12. panta ceturtais daļas 2. punktu parāda atgūšanas pakalpojuma sniedzējs ir tiesīgs veidot parādvēstures datubāzi, iekļaujot tajā informāciju par parādnieku un tā parādu, citstarp tad, ja parādnieks ir rakstveidā izteicis iebildumus pret parāda esību vai tā apmēru, bet šķīrējtiesa ir atzinusi par pamatotu kreditora vai parāda atgūšanas pakalpojuma sniedzēja prasību par parāda saistību izpildi un spriedums stāties likumīgā spēkā. Tā kā atbilstoši minētā panta trešajai daļai parādvēstures datubāzes mērķis ir sniegt informāciju trešajai personai, lai tā varētu novērtēt fiziskās personas spēju izpildīt maksājuma saistības, neiespējamība parādniekam iebilst pret šķīrējtiesas procesa trūkumiem vispārējās jurisdikcijas tiesā Latvijā var būtiski apdraudēt viņa intereses.

Tādējādi situācija, kad šķīrējtiesas process, lai gan tajā ir notikuši procesuāli pārkāpumi, noslēdzies ar spriedumu, kura izpildei nepieciešams saņemt izpildu rakstu, taču ieinteresētā puse nav vērsusies vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu šķīrējtiesas sprieduma izpildei Latvijā un kad parādniekam

nav iespējas valsts uzraudzības mehānisma ietvaros iebilst pret būtiskiem šķīrējtiesas procesā notikušiem pārkāpumiem, ir pretrunā ar tiesiskās drošības principu.

14.1.2. Situācijas, kad ieinteresētā puse nav vērsusies vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu, var būt saistītas arī ar to, ka parādnieks vai tā aktīvi neatrodas Latvijā un attiecīgi šķīrējtiesas spriedums ir atzīstams un izpildāms ārvalstīs. Šajā ziņā lietas materiālos pausts viedoklis, ka šķīrējtiesas sprieduma atzīšanu un izpildi var pieprasīt ārvalstīs, kā tas ir Pieteikuma iesniedzējas gadījumā, un ka šādos gadījumos Latvijā pastāvošā šķīrējtiesas procesa uzraudzība nav pietiekama (*sk. pieteikumu un tiesībsarga viedokli lietas materiālu 1. sēj. 21. lp. un 3. sēj. 39. lp.*).

Satversmes tiesa jau iepriekš ir atzinusi, ka gadījumos, kad šķīrējtiesas spriedums atzīstams un izpildāms kādā ārvalstī, parādniekam nav nekādu tiesisku līdzekļu aizstāvībai pret, iespējams, prettiesisku šķīrējtiesas spriedumu (*sk. Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 22. punktu*). Šādos gadījumos parādnieks nevar Latvijā iebilst pret šķīrējtiesas procesā notikušajiem pārkāpumiem, jo ieinteresētā puse nevērsīsies vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu šķīrējtiesas sprieduma izpildei. Turklāt Satversmes tiesa vērš uzmanību uz to, ka šķīrējtiesas spriedumu atzīšana un izpilde ārvalstīs ir regulēta Ņujorkas konvencijā, kuras III pantā noteikts, ka atzīšanas un izpildes process ārvalstīs notiek atbilstoši attiecīgās ārvalsts procesuālajām tiesību normām. Lai gan Ņujorkas konvencijas V pantā ir noteikti gadījumi, kuros atspoguļoti citstarp tādi būtiski šķīrējtiesas procesā pieļauti procesuāli pārkāpumi, kuru dēļ ārvalsts tiesa var atteikt attiecīgā šķīrējtiesas sprieduma atzīšanu un izpildi, šī norma ārvalsts tiesai paredz tiesības, bet ne pienākumu to darīt. Tas nozīmē, ka šķīrējtiesas procesā notikušo būtisko procesuālo pārkāpumu novēršana var būt atkarīga no tā, vai attiecīgā valsts ir demokrātiska, tiesiska un aizsargā pamattiesības. Latvijas valsts nevar nodrošināt to, ka visos gadījumos, atzīstot un izpildot šķīrējtiesas spriedumu ārvalstīs, patiešām tiks veikta efektīva šķīrējtiesas procesa uzraudzība.

14.2. Satversmes tiesa atzīst, ka atsevišķos gadījumos šķīrējtiesas sprieduma izpildei vispār nav nepieciešams vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu, piemēram, tad, ja ar šķīrējtiesas spriedumu tiek

konstatēts kāda neskaidra līguma noteikuma saturs. Arī šādos gadījumos šķīrējtiesas procesā var būt notikuši būtiski procesuāli pārkāpumi, tomēr tam šķīrējtiesas procesa dalībniekam, pret kuru taisīts attiecīgais šķīrējtiesas spriedums, nav nekādu iespēju prasīt no valsts uzraudzību pār šķīrējtiesas procesu un tajā, iespējams, notikušajiem pārkāpumiem. Satversmes tiesa jau iepriekš vērsusi likumdevēja uzmanību uz šo Latvijas šķīrējtiesu regulējuma trūkumu (*sk. Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 22. punktu*). Situācijā, kurā Satversmes tiesa jau iepriekš vērsusi likumdevēja uzmanību uz šķīrējtiesas procesa uzraudzības tiesiskā regulējuma trūkumiem, likumdevējam ilgstoši neieviešot efektīvu šķīrējtiesas procesa uzraudzības mehānismu, tiek mazināta sabiedrības uzticēšanās ne tikai šķīrējtiesām, bet arī pašai valstij un tiesībām.

Ievērojot iepriekš minēto, likumdevēja izveidotais šķīrējtiesas procesa uzraudzības mehānisms neaptver gadījumus, kad ieinteresētā puse ilgstoši nevēršas vispārējās jurisdikcijas tiesā šķīrējtiesas sprieduma izpildei, kad šķīrējtiesas spriedums atzīstams un izpildāms ārvalstīs vai kad šķīrējtiesas sprieduma izpildei nav nepieciešams vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu. Tātad likumdevēja veiktie šķīrējtiesas procesa uzraudzības pasākumi neattiecas uz visiem šķīrējtiesas procesiem un to dalībnieku iebildumiem pret šajos procesos notikušiem būtiskiem procesuālajiem pārkāpumiem un šajā aspektā neatbilst taisnīguma principam.

Līdz ar to apstrīdētās normas, ciktāl tās neparedz šķīrējtiesas procesa uzraudzību gadījumos, kad ieinteresētā puse ilgstoši nevēršas vispārējās jurisdikcijas tiesā šķīrējtiesas sprieduma izpildei, kad šķīrējtiesas spriedums atzīstams un izpildāms ārvalstīs vai kad šķīrējtiesas sprieduma izpildei nav nepieciešams vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu, neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

15. Atbilstoši Satversmes tiesas likuma 32. panta trešajai daļai tiesību norma, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja tiesa nav noteikusi citādi. Saskaņā ar šā likuma 31. panta 11. punktu tiesa var

spriedumā norādīt brīdi, ar kuru zaudē spēku apstrīdētā tiesību norma, kas atzīta par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai.

Izmantojot minētajā normā piešķirtās tiesības, Satversmes tiesai lietās, kas ierosinātas pēc konstitucionālās sūdzības, pēc iespējas jānovērš personas pamattiesību aizskārums. Vienlaikus tiesai jāgādā arī par to, lai situācija, kāda varētu veidoties no brīža, kad apstrīdētā norma zaudē spēku, neradītu jaunus Satversmē noteikto pamattiesību aizskārumus, kā arī nenodarītu būtisku kaitējumu sabiedrības interesēm (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 15. punktu*).

Satversmes tiesa jau atzinusi, ka valstij ir zināma rīcības brīvība šķīrējtiesas procesa regulējuma noteikšanā (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra sprieduma lietā Nr. 2004-10-01 9.1. punktu*). Tas nozīmē, ka likumdevējam, lemjot par šķīrējtiesas procesa uzraudzības mehānismiem, var būt nepieciešams ņemt vērā tiesībpolitiskus argumentus. Savukārt Satversmes tiesa tās kompetencē esošu jautājumu vērtē, ciktāl uz to iespējams attiecināt juridiskos argumentus, tos nošķirot no tiesībpolitiskajiem argumentiem (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2012. gada 19. decembra lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2012-03-01 13.4. punktu*).

Lai pieņemtu tādu tiesisko regulējumu, kas nodrošina šķīrējtiesas procesa uzraudzību arī gadījumos, kad ieinteresētā puse ilgstoši nevēršas vispārējās jurisdikcijas tiesā šķīrējtiesas sprieduma izpildei, kad šķīrējtiesas spriedums atzīstams un izpildāms ārvalstīs vai kad šķīrējtiesas sprieduma izpildei nav nepieciešams vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu, likumdevējam var būt nepieciešams veikt padziļinātu un kompleksu izpēti. Proti, likumdevējam, ņemot vērā tiesībpolitiskus argumentus, var būt nepieciešams lemt par citstarp piemērotāko šķīrējtiesas procesa uzraudzības mehānismu, brīdi, ar kuru uzsākama tā izmantošana, personas tiesību pagaidu aizsardzības līdzekļiem tā izmantošanas laikā, kā arī nepieciešamību nodrošināt tiesas kontroli pār valsts īstenoto šķīrējtiesas procesa uzraudzību. Turklāt likumdevējam jāņem vērā, ka šķīrējtiesas procesa uzraudzība, kuru veic valsts tiesas, nedrīkst būt neparedzama un pārmērīgi traucējoša, jo strīda skatīšana šķīrējtiesā ir balstīta uz strīda pušu gribu (*sk. arī: Explanatory Note by the UNCITRAL secretariat on the 1985 Model Law on*

International Commercial Arbitration as amended in 2006, para. 17. Pieejams: uncitral.un.org). Ievērojot minēto, šā tiesiskā regulējuma izstrādāšanai likumdevējam ir nepieciešams saprātīgs laiks. Kamēr šāds regulējums nav pieņemts, arī Pieteikuma iesniedzējai nav iespēju Latvijas tiesās iebilst pret konkrētajā šķīrējtiesas procesā, iespējams, notikušiem būtiskiem procesuālajiem pārkāpumiem.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.–32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

atzīt Civilprocesa likuma 534., 534.¹, 535., 536. un 537. pantu, ciktāl tas neparedz šķīrējtiesas procesa uzraudzību gadījumos, kad ieinteresētā puse ilgstoši nevēršas vispārējās jurisdikcijas tiesā šķīrējtiesas sprieduma izpildei, kad šķīrējtiesas spriedums atzīstams un izpildāms ārvalstīs vai kad šķīrējtiesas sprieduma izpildei nav nepieciešams vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2024. gada 1. marta.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

Aldis Laviņš